

MÉSZÖLY MIKLÓS: SAULUS

A biblia általánosan ismert történetei gyakran kitűnő alkalmat szolgáltatnak a mai bonyolult társadalmi problémák és a hozzájuk kapcsolódó magatartásformák parabolisztikus ábrázolására. Mészöly Miklós is bibliai témához fordul *Saulus* című új regényében. Hőse a Jézus-hívők egyik legkérlelhetlenebb üldözője, Saul, aki később Pál néven jelentős szerepet játszott az új hit terjesztésében. A szerző a Damaszkusz felé vezető úton bekövetkezett „pálfordulásig” követi hőse útját.

Hogyan, miért, milyen társadalmi és történelmi viszonyok között, mekkora belső harc árán és eredményeképpen lett Saulusból Paulus? — Ez a mű alapkérdése. Mészöly tehát nem azért nyúlt bibliai tárgyhoz, mintha mondanivalóját csak így tudná vagy merné kifejtetni. A külső cselekmény egyébként is inkább csak kerete a nagyon korszerű központi mondanivalónak. Így aztán nem játszanak fontos szerepet a regényben itt-ott fellelhető allúziók sem. A szerzőt szinte kizárólag csak a hős bonyolult és ellentmondásos „világa” érdekli, ezt tanulmányozza és elemzi minuciózus részletességgel az adott történelmi körülmények között.

Saulus helyzete már az alapszituációban is ellentmondásos: mert a hős tud a Küldött eljövételéről, de nem tudja, hogy a Küldött azonos a négy évvel korábban kivégzett rabbiával. De azt sem tudja elképzelni, hogy a Küldött eltűrné, hogy a benne hívők üldözzék. Ugyanakkor a Küldött eljövételét a Törvény is tanítja. Így Saulus a Törvény ellenére és a Törvény nevében üldözi a Jézus-hívőket egészen addig, amíg kisebb részben a külső körülmények, legfőképpen azonban a szüntelen önvizsgálat okozta gyötrelmes vívódások más belátásra nem bírják. Saulus döntése tehát egy lélektanilag és logikailag egyaránt kellőképpen motivált hosszú folyamat eredménye, amelynek semmi köze az elvtelen „pálforduláshoz”, s amely semmiképpen nem tekinthető irracionális erők váratlan következményének. Saulus szinte naponta önvizsgálatot tart: újra átéli a nap eseményeit, megvizsgálja tetteit, eltöpreng magatartásán, s ennek eredményeként egyre jobban hatalmába keríti a kétség, a bizonytalanság. Nyugtalanítja rokonainak és közvetlen környezetének magatartása, őszinte jóakaróinak némán is „beszédese” tekintete, az idegenek rettegésről árulkodó vagy gyűlöletet sugárzó pillantása. Bántja a gyanakvás, a bizalmatlanság légköre, az ügybuzgóságból elkövetett túlkapások, s különösen akkor „szorul el a szíve”, amikor rájön, hogy még benne sem bíznak felettesei, „saját érdekében” őt is figyeltetik. A sok apró és látszólag jelentéktelennek tűnő esemény végül megingatja már-már a Törvény hitelességébe vetett hitében. Kénytelen rádöbben, hogy nem a helyes úton jár, egyre gyakrabban szembekerül a Törvény szellemével: „A túlkapás bizalmatlanság a Törvénnyel szemben; s kérdés, hogy a bizalmatlanság nem ugyanolyan veszélyes-e, mint a szembefordulás. A bizalmatlanság már csak azért sem lehet egyértelmű, mivel ő maga bizalmatlan. A Törvény viszont a megtestesült egyértelműség. Mondhatjuk hát, hogy a bizalmatlanság a Törvényt csúfolja meg? Ezt kell mondanunk. A bűn és vétség — a szembefordulás — mindig nyílt és őszinte. Nem egyéb, mint bűn és vétség. A bizalmatlanság azonban akkor is kénytelen kétértelmű lenni, ha buzgó — vagyis, ha túlkapás. Buzgón leplezi le a bűnt, s nem veszi észre, hogy közben cáfolja is a Törvény szellemét.” Íme a nagyszerűen előkészített döntés „előtörténetének” legdöntőbb mozzanata, amelyek rendre azt bizonyítják, hogy a becsület, értelmes és jóhiszemű ember nem csupán a külső körülmények kényszerítő erejének vagy megfoghatatlan erőnek engedve változhat meg

gyökeresen, hanem érzelmi és gondolatvilágának fokozatos megváltozásával, azaz benső meggyőződésből is szakíthat korábbi tévelygéseivel. Hogy mégis váratlanul éri az olvasót ez az alapos meggondolásból fakadó fordulat, annak egyszerű a magyarázata: tapasztalati tény, hogy a sokat meditáló emberektől általában ritkán várhatunk gyors, várható cselekvést.

A regény kompozíciója összhangban van a központi mondanivalóval. Történetileg is hitelesnek érezzük a művet, bár az író a történelemből csak annyit tartott meg, hogy „a mából visszatekintve a múlt is átélhetőbb és világosabb legyen”. Mészöly atmoszférateremtő képessége ezúttal is csillog. A „történetet” Saulus mondja el egyes szám első személyben. Ez a lírai előadásmód, amely hol érzékletes, hol száraz, szűkszavú, olykor kihagyásos, arra készíti az olvasót, hogy maga is átélje a hős lelkében lejátszódó küzdelmet. Nem könnyű olvasmány a *Saulus*, komoly erőfeszítést kíván az olvasótól, akinek értelmére és érzelmeire csaknem azonos intenzitással apellál az író.

Mészöly Miklós tehetséges, önmagával soha nem elégedett, folyton újat kereső művész. Kísérletezései időnként tévútra vezették, ami éppen olyan természetes és érthető, mint amennyire érthetetlen az, hogy egyesek az írónak csaknem minden művével kapcsolatban — a múltban helyenként okkal, újabban sokszor teljesen indokolatlanul — az egzisztencializmust emlegetik. Pedig Mészöly újabb írásaira nehezen ragasztható rá az egzisztencializmus címkéje. E jelentős író munkásságára jobban, alaposabban oda kell figyelni. Erre figyelmeztetett legutóbbi jelentős novellás kötete is (*Jelentés öt egérről*), de még inkább erre int a *Saulus*, ez a mai problémát felvető s a lehetséges válaszokat az értelmes olvasóra bízó, nehezen meghatározható válfajú — egyszerre költői, filozófiai, történelmi, lélektani, esszé- és fejlődésregény — modern regény. Annyi bizonyos, hogy ez a szürrealista elemekkel itt-ott még erősen átszőtt mű komoly nyeresége modern intellektuális prózának és nem marad el az utóbbi években megjelent jelentős történelmi és áltörténelmi regényeink mögött. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

BENKÓ ÁKOS

GODA GÁBOR: VALLOMÁSOK REGÉNYE — DE PROFUNDIS

„Az tartom, hogy a kor vallomásokra ingerli az író és hőstét egyaránt. Nagyokat kell markolni a világból, hajlamaink, tudatosságunk, ösztöneink, fejlődési szintünk és világnézeti meggyőződésünk szerint. Aki valamit is megsejtett a mi mesterségbeli küzdelmeinkből, a nyersanyaggal vívott laokooni harcból, tudja, hogy ez az átkozottul szép mesterség nem tűri az illúziókat. Harcolnunk kell a múlt idővel, képességeink korlátaival, sajátosságainkkal s sajátosságainkért...” — mondta Goda Gábor az ÉS-ben 1964 végén megjelent interjúban. Egy évre rá a *Magányos utazás* és az ez évben megjelent *Vallomások regénye* e cél érdekében, e vágy ki-elégítendő született. A *Vallomások regénye* nem ellentétes elődjével, de máshogyan, más elemekből építkezik. Az előbbi a magány és a közösség egymással vívott harcáról szól. Elsősorban az emberi élet érzelmi viszonyait teszi az író vizsgálat tárgyává; Tóth Flórián itáliai nyaralásának történetében az érzelmek szintézisét adja. A *Vallomások regénye*-ben inkább a gondolati anyag dominál. Útkeresés ez, a fogalmak és

tartalmak között. Az ún. egyetemes és az igazi humanizmus különbsége, vágy és nosztalgia, múlt és jelen harca feszíti a sorokat, műfajbéli kérdések (amelyek nagyobb részét már a *Naplófüzetéből* c. gyűjteményes kötetben is érintette az író) foglalkoztatják a regény alkotó szereplőit. Mindegyik alak vérbő, erőteljesen tipizált.

A múlthoz valóóságosan Zsóka néni, nosztalgikusan pedig apja és baráti körének emléke téríti vissza az író. Zsóka néni a régi világ, a maga világának kemény „osztályharcosa”. Tóth Flórián apjának, a bátor és tehetséges sebészprofesszornak az emléke erőt adó, bátorító. Az író saját lelkében, magatartásában hozzá hasonlóan, következetesen próbálja szikéjével kitapintani, kívágni a fájó, a kóros sejteket. Ingadozását, engedékenységet súlyos szavakkal itéli el.

A mához több szállal, több személyn keresztül kapcsolódik Tóth Flórián. Abrabanell, a céltudatos, megingathatatlan ember szinte az ő másik énje, esti kornélos a kapcsolat közöttük. A nők mindegyike külön szint ad Tóth Flórián életének. A színész nő Kántor Katalin a